

ELS ORGUENERS QUE HAN TREBALLAT EN ELS ORGUES DE MONTSERRAT¹

G. Ramon Oranias, monjo de Montserrat

La primera data que tenim de l'existència d'un orgue en el nostre país, la trobem en l'any 972 en el monestir veí de Sant Benet de Bages. No en sabem l'orguener. En aquells moments aquest instrument no era un instrument bàsicament litúrgic, tal com el concebem avui dia, sinó més aviat una eina de tècnica sonora al servei dels músics del cenobi. No és fins al s. XIII que oficialment forma part, ja dins el temple, de la pregària monàstica o catedralícia.

A Montserrat, fundat el 1025, no és fins bastant tard que tenim constància de l'existència d'un orgue dins, naturalment encara, de l'església romànica antiga, la que va estar pràcticament en servei fins alguns anys després de bastir-se la nova, el 1592. D'aquesta època tan sols ens consta un document que parla del sou de l'organista, l'any 1456, un relat de G. Müntzer que el 1494 parla de *solemnem missam cum organis et devocione audientes*, i que l'abat Miquel Forner, en el seu primer trienni (1542-1545), va fer construir un orgue nou. En tots tres casos, però, desconeixem el nom de l'autor o autors dels instruments.

No és fins pocs anys després del trasllat de la Santa Imatge de la Mare de Déu a l'Església Nova, el 1599, que tenim la primera data d'un orguener. Es tracta de **Fra Jordi de Mendoza** (+/- 1530 – Sant Magí de la Brufaganya, 1607) que a mitjans del 1606 enllesteix el que serà el primer instrument del nou recinte sagrat. Era un religiós dominicà portuguès que després de treballar a les seus de Jaén (1586) i de Granada (1591), mentre preparava un viatge a Roma s'aturà a Catalunya per bastir-hi l'orgue de Montserrat i el del Convent dels PP. Predicadors, de Santa Caterina Màrtir, a Barcelona. No en sabem la disposició del de Montserrat, amb tot alguna font parla de 1113 tubs, disposats en una caixa, la qual cosa fa pensar que es tractava només un sol cos amb un sol teclat.

A través d'un darrer treball d'investigació², molt oportú, hem pogut saber que **Francesc Bordons** (1571 - +/-1627), Mestre d'Orgues de la ciutat de Solsona, pertanyent a una gran nissaga orguenera, consta en una capitulació manresana de 1616, en la qual promet fer un orgue per aquesta Seu *conforme sta fet y fabricat per ell dit Bordons fet en la iglesia del monestir de Nostra Senyora de Montserrat*. En aquesta capitulació hi ha un detall important, s'afirma que *noy ha de haver en aquest regalías, en lloch empero del dit registre de regalías tinga de fer en lo loch de la cadireta un registre que es diu simbalet*. A partir d'ací podem suposar, doncs, que Francesc Bordons, tot seguint la tradició familiar havia bastit una cadireta en l'instrument montserratí. El seu avi Perris Bordons († 1572) ja ho havia fet el 1536 en el gran orgue de la seu de Tortosa. Francesc, a més de Manresa i Montserrat, deixà obra feta a Olot (1601), Sant Just i Pastor, de Barcelona (1602), Verdú (1604), Solsona (1606), Montblanc (1607), Cardona (1620), Perpinyà (1624) i Esparreguera (1627). Aquest darrer l'acabarà el seu fill **Francesc-Lluís Bordons i Gatuelles** (ca. 1610 – Terrassa, 1650), el qual també

¹ Donada la brevetat i el sentit esquemàtic d'aquest article, tot esperant que en el futur proper sigui possible de poder fer un estudi exhaustiu de l'activitat orguenera coneguda en el nostre Monestir, deixo de banda, a fi de no ser massa carregós, la cinquantena llarga de notes a peu de pàgina que hi haurien de figurar. Amb tot, però, sí que cal deixar constància dels elements bàsics que han permès també de configurar aquest breu escrit, i que són els següents:

1 - Dades de l'Arxiu Gabriel Blancafort del Monestir de Montserrat

2 - Francesc Xavier Altés i Aguiló. *L'Església nova de Montserrat (1560-1592-1992)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat S. A., col. Scripta et Documenta n° 45, Barcelona-1992

3 - Daniel Codina i Giol. Introducció al vol. XI de la col·lecció *Mestres de l'Escolania de Montserrat*, Narcís Casanoves, *Obres Completes I*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya - Monestir de Montserrat, Barcelona-1984

² Francesc Xavier Altés i Aguiló. *Els primers orgues de la Seu de Manresa i l'orgue bessó del Monestir de Montserrat*, a Anuari de l'Orgue IV, Associació Catalana de l'Orgue, Barcelona-2007 (en premsa)

féu alguna reparació en l'orgue del Monestir, bé que no en tinguem la data. Deixà la seva primera obra feta a la Capella del Claustre, de Solsona (1629), i després de molts adobs i reparacions en diversos llocs començà el gran instrument del Sant Esperit de Terrassa -sota el qual hi volgué ser enterrat-, deixant indicat que quan després de bastir la cadireta s'hagués d'emprendre l'obra del cos de l'orgue major, aquell *que se empendra a ferlo, lo haje de fer conforme estat fet lo orgue gran de Montserrat sens llevar-li ni afegiry res, y sera dels bells organs de Catalunya ques deia.*

Passen els anys, i el 1663 trobem que un religiós innominat del Convent de Santa Mònica de Barcelona incorpora a l'orgue montserratí un registre de 47 *dulsaynas o regalias de boix*. Detall interessant que ens permet avaluar l'evolució de l'extensió del teclat en el nostre instrument.

El 1702, una almoïna de *Cien doblones del Exmo. Sr. Conde de Peralada* permet emprendre una seriosa reforma que, promoguda pel monjo sagristà i organista P. Joan Garcia, *se compuso el organo grande o casi se hizo todo de nuevo poniendo registros a lo moderno*. Ho realitzà **fra Bartomeu Triay**, religiós trinitari oriünd de l'illa de Menorca, actiu entre 1666 i 1713, després d'haver bastit els de Sant Feliu, de Girona (1670 aprox.), Cullera (1674), La Pietat, de Vic (1682), el del Monestir de Santa Elisabet, de Barcelona (1688), Sitges (1696-97), el del Convent de la Santíssima Trinitat, de Vic (ca. 1699), el de la Puríssima Concepció del Convent de Sant Francesc, de Palma de Mallorca (1702), Vallderroures (1702), novament a Sant Feliu de Girona (1702) i a Sant Joan de les Abadesses (1702). Gràcies al seu tractat d'orgueneria podem conèixer, per primera vegada en detall, la composició exacta dels jocs de l'orgue major i de les contres del pedal del nostre instrument. Posteriorment seguí treballant, deixant obra nova a Sant Quintí i a Sant Justí de Mediona (1704) i al Monestir de Santa Maria, de Ripoll (1710).

Però no tot s'ho ha d'endur l'orgue gran de l'actual Basílica. També la presència del cor de nois de l'Escolania ha estat motiu per a la intervenció dels orgueners. Per això el 1735, a causa que *el organo que avia ... para la Capilla de los Niños Escolanes era indezente*, es cridà, a petició del P. Benet Esteve, mestre dels escolans, la intervenció d'**Antoni Boscà i Llorens**, el qual féu un petit orguenet *notorio por lo bien trabaxado y tener las voces tan sonoras ... y ha salido tan acertado el organo como se puede desear para el ministerio q. tiene...* No deuria ser sense raó que Boscà es meresqués tots aquests elogis. Fill i germà d'orguener, el 1712 havia construït l'orgue positiu de la Capella de Sant Oleguer de la seu barcelonina que encara avui es conserva. Després del petit instrument montserratí, bastí el gran orgue de Mataró (1736), per retornar a la Santa Muntanya, l'any següent, *á deshazer el organo Grande y el de 1738 se acabo de perficionar conforme esta al presente*. Continuà, després, deixant obra nova a Santpedor (1741), la Seu de Girona (1750), Sant Esteve, de Bagà (1754) i finalment el trobem construint el gran instrument de Santa Maria, d'Igualada (1758).

Una nova intervenció en l'orgue major montserratí s'esdevé entre el 1781 i el 1785 per un orguener barceloní, del qual no ens consta el nom, que canvià les manxes per unes altres *de nueva invención*, al mateix temps que hi afegí un joc de Veu Humana. Un detall que ens aporta la crònica és que l'orguener esdevé aconducat per la neteja i afinació anual de l'instrument abans de la festa de la Mare de Déu de Setembre, llavors festa patronal de Montserrat.

I s'esdevé el desastre de la Guerra del Francès. Monestir i Basílica foren destruïts el 1811 i el 1812. Però novament es tornà a recompondre l'orgue. Gràcies a l'almoïna de mig milió de rals de billó que, després de la seva visita a Montserrat (1828), feren arribar el rei Ferran VII i la seva esposa Amàlia. **Pau Obradors**, de Moià, a les ordres de l'arquitecte Antoni Celles bastí el nou instrument, embellit amb talles de Celdoni Guixà, a la tribuna col·lateral esquerra (costat muntanya), prop del cor superior. La inestabilitat política i social d'aquell segle motivaren una forta discontinuïtat en els treballs empresos. El 1860 continuà l'obra **Joan Obradors**, que el 1830 havia bastit el de Poblet, però és finalment l'orguener mallorquí **Joan Puig** qui completà, el 1890, l'obra començada pels Obradors, segons el projecte d'ampliació del 1880 (40 jocs i 3 teclats)

També l'Escolania es beneficia de les reformes importants que tenen lloc en el recinte sagrat. Després d'haver adquirit el 1825 un orguenet *de excelentes voces*, que el 1849 encara continua servint, **Eugeni Nicolau** els basteix un nou orguenet darrera l'Altar Major (1890), que més tard fou traslladat a la Sala d'Assaig de l'edifici de l'Escolania, quan aquest fou substituït pel nou instrument pneumàtic-tubular que hi muntà **Silvio Puggina**, el 1922.

Mentrestant, però, i passades les grans festes del Mil·lenari de la Santa Imatge el 1880, un orguener **Miquel Bertran** –les cròniques l'anomenen llauner- continua adobant l'instrument de Pau Obradors el 1894 i el 1895. Bertran deixà obra nova a Sant Pere del Bosc, de Lloret de Mar (1898), la Bonanova (1900), Sant Jaume (1902) i el Carme (1919), totes tres, parròquies de Barcelona. I els, encara visibles i audibles avui, del Santuari de Rocaprevera, de Torelló (1904), de Sant Just i Pastor, de Barcelona (1908) i de la Santíssima Trinitat, de Vilafranca del Penedès (1919).

El 1896, **Aquilino Amezua y Jauregui** (Azpeitia, Guipúscoa 1847 – San Sebastián 1912), orguener format a França, a Alemanya i Anglaterra, autor del gran orgue del Palau de les Belles Arts, de l'Exposició Internacional de Barcelona (1888), bastí un nou instrument enfront del de Pau Obradors. A ambdós se'ls avantposà una façana bessona, dissenyada per l'arquitecte Francisco de Paula del Villar Carmona, visibles encara avui. Executà l'obra d'Amezua el jove orguener, també basc, **Lope Alberdi Recalde** (Gauteguiz de Ateaga, Gernika, Biscaia 1869 – Barcelona 1948), encarregat, llavors, dels tallers que Amezua tenia a Barcelona. Més tard n'esdevingué el propietari. És el primer moment, certament històric, que la Basílica montserratina disposa de dos grans instruments, a més del de Nicolau en el presbiteri, a l'estil de les grans catedrals, tant espanyoles com europees. Per raons d'espai no en detallem la composició, neoclàssica la de l'Obradors i plenament romàntica la del d'Amezua. Un detall important, plenament revelador d'aquell moment, fou el projecte, no realitzat, d'unir elèctricament, a través del tercer teclat del nou orgue d'Amezua, els dos instruments a fi de configurar-los com un de sol d'una gran potència, que hauria donat el resultat d'un gran orgue de vora 64 jocs. Amezua ja havia experimentat la tracció elèctrica, per primera vegada a la Península, en la unió dels diversos cossos separats, del monumental instrument ja citat de l'Exposició Internacional barcelonina. Amezua bastí més d'una quarantena llarga d'instruments tan a Catalunya com arreu d'Espanya, principalment en el País Basc. Fou un referent per totes les noves generacions d'orgueners de la Península. Alberdi ja esdevingué internacional, a més de resultar premiat en l'Exposició Internacional de Barcelona de l'any 1929. Un dels seus darrers instruments encara fa goig de sentir a la catedral de la Seu d'Urgell (1920).

A rel de la reforma litúrgica que s'avançà al Concili Vaticà II, el 1957 s'inaugurà la nova instal·lació, modificació i ampliació de l'orgue Amezua-Alberdi. Aquest es convertí, amb la col·laboració del P. Gregori Estrada, organista del Monestir, en un gran orgue de cor, situat a la tribuna reial del presbiteri, costat muntanya. L'obra fou encarregada a la firma **OESA-Alberdi** (Organería Española S. A.). **Antonio Alberdi Aguirrezabal** (Durango, Biscaia 1893 – Bilbao 1986), fill de Lope Alberdi, era el representant a Catalunya de la firma madrilenya. Però el qui hi treballà amb molt d'entusiasme fou l'orguener català **Rafel Puignau i Molinet** (Castelló d'Empúries 1888 – San Sebastián 1979). Puignau fou un home de notable enginy i d'una gran activitat, amb més de 80 anys al servei de l'orgueneria. Peça clau en el món orguener peninsular al llarg de la seva dilatada vida. Havia fundat 4 cases d'orgueneria amb tres societats, especialista en mecànica, pneumàtica i electricitat havia treballat en un total de més de 400 orgues i més de 400 harmòniums. Al costat del seu instrument preferit, el gran orgue de la Catedral del Buen Pastor, de San Sebastián, recordava amb orgull la seva obra montserratina

També, tot seguint la pauta històrica, la vida musical de l'Escolania, imbricada en la vivència litúrgica de la Comunitat de monjos, continua deixant petja en el món orguener. Fruit de l'amistat del P. Gregori Estrada amb l'orguener, establert al poble veí de Collbató, als peus de la muntanya, **Gabriel Blancafort i París** (La Garriga 1929 – Collbató 2001) fou la construcció de l'orgue positiu del Cambril de la Mare de Déu

(1969), el qual a petició del P. Ireneu Segarra, llavors director de l'Escolania, se li afegí un petit cos de pedal. Blancafort aportà, de la mà del P. Estrada, una nova concepció tan de l'instrument com de la seva sonoritat.

En un espai basilical que sovint restava ocupat per la munió de fidels i pelegrins, en un temps que la Comunitat montserratina disposava d'un bona munió d'organistes, en un moment que l'orgue Nicolau de la Sala d'Assaig de l'edifici de l'Escolania era ja difícil de reparar i de mantenir, davant la generosa disponibilitat de la família Masjoan de Mataró, Blancafort bastí el 1970, no sense dificultats, un gran orgue d'estudi per a satisfer aquelles necessitats musicals montserratines.

Però una constant dels bons instruments és el seu manteniment. Com a resultat d'una avaria en el sistema elèctric de les combinacions fixes de l'orgue de la Basílica el 1978, G. Blancafort, P. Gregori i el sotasignat, acordaren de fer un nou sistema de combinacions fixes afegint-ne alhora unes de lliures, de manera que l'organista pogués preparar amb anterioritat les diverses combinacions necessàries per a l'execució musical, tot ampliant les possibilitats de registració. Al mateix temps, aprofitant les possibilitats del salmer de l'orgue major, s'amplià la transmissió independent al Pedal d'alguns jocs del mateix salmer, i es preparà l'espai per a afegir-n'hi dos més: un Címbal de 5 fileres i una Regalia de 16'. Treballà intensament en aquest adob el jove orguener **Federico Acitores**, avui establert per compte propi a Torquemada (Palència). Aquells dos nous jocs s'hi incorporaren el 1991 en ocasió de les festes commemoratives del quart centenari de la Basílica (1992), moment en què també tingué lloc una seriosa reparació d'urgència que motivà el canvi de les manxes, l'electrificació total del salmer del cos expressiu i l'adquisició d'un nou motor. Tot aprofitant la renovació interior de la Basílica, la instal·lació d'un ascensor, entre les tribunes i el pla del presbiteri a través de l'interior de la caixa de l'orgue, motivà un desplaçament del cos de la llengüeteria de pedal. Aquestes darreres intervencions, planificades conjuntament amb els organistes del Monestir, foren executades per **Albert Blancafort i Engelfried** (*1964), fill del finat Gabriel. G. Blancafort aportà a l'inventari patrimonial organístic peninsular més de 180 instruments, alguns de dimensions molt notables, a més de moltíssimes restauracions i reparacions.

Ara és l'hora del seu fill Albert de prendre la torxa del seu predecessor i bastir el nou instrument per a la Basílica de Montserrat al servei de la litúrgia dels monjos, dels escolans, dels pelegrins, de les entitats culturals que estimen i aprecien aquest Monestir i que pugui ser també, com ho fou d'antany, *dels bells organs de Catalunya*.